

pravljaj v tonu prvih strani, bi knjiga imela veliko večji pomen: bila bi razumljivejša in bi tudi laže dosegla svoj smoter, namreč reformo slovenskega amaterskega odra. V tej obliki pa je knjiga neprečiščena zmes včasih kar blestečih, esejističnih prebliskov, nabranih deloma po tuji, predvsem češki teatrski literaturi, in strani docela poučnega značaja. Moti, naj povem mimogrede, tudi napačna interpunkcija, stalna raba napačne oblike oderski namesto odrski, vstvariti namesto ustvariti, pogoste stilistične, slovnične in tiskarske napake. Vse to, na žalost, nekoliko zmanjšuje serioznost te zelo potrebne knjige.

Vladimir Pavšič

GUGLIELMO FERRERO. Morda ni bil noben trenutek primernejši za izdajo antologije italijanskega zgodovinarja in filozofa Guglielma Ferrera, kakor je bilo lansko leto, ko je dalmatinski rojak Bogdan Radica objavil v Švici svoje razgovore s Ferrerom in izbor odlomkov iz njegovega dela.* Zakaj leto 1939 je z novo evropsko vojno potrdilo nekatere napovedi in slutnje tega, v našem času nekam osamljenega misleca, ki daleč od svojih toskanskih tal, v zatišju Rousseaujeve Ženeve, opazuje katastrofalni razvoj evropske civilizacije. Če se pred zamračenimi obzorji sedanosti zopet navajajo zgodovinske prognoze pruskega konservativca Oswalda Spenglerja, pisca pred dvajsetimi leti mnogo omenjanega dela »Untergang des Abendlandes«, ne bi smeli pozabiti Italijana Ferrera, ki je že pred Spenglerjem ugotovil bolezenski razvoj evropske kulture, njen nevarni nagib v propad.

Bogdan Radica, eden najbolj razgledanih esejistov in publicistov Jugoslavije, je bil po svojih osebnih in rodbinskih stikih prav posebno poklican, da postane posredovalec med Ferrerom in širšim čitateljskim krogom. Ferrerovi spisi so izšli bodisi v italijanskem, bodisi v francoskem izvirniku in čeprav obstoje nekateri italijanski prevodi francoskih spisov, so vendar v celoti najbolj pregledni onemu, ki lahko zasleduje delo ženevskega profesorja zgodovine v obeh romanskih jezikih. To delo ne obsega samo zgodovinskih in filozofskih traktatov, marveč tudi priložnostne članke in eseje ter nekaj idejno obilno podprtih leposlovnih spisov, kakor sta n. pr. cikla romana »La Terza Roma« in »Gli ultimi Barbari«. Vzlic dostopnosti Ferrerovih idej so njegove filozofske in zgodovinske koncepcije v izvorni formulaciji zlasti še pri nas manj znane, kakor bi bile vredne po teži svojih argumentov in žgoči aktualnosti svojih napovedi. Morda bodo prav »Colloqui« Bogdana Radice s posrečenim izborom iz Ferrerovih spisov pripomogli k večjemu umevanju Ferrerovih nazorov. Sredi današnje mrzlične negotovosti, ob rastočem razvrednotevanju vrednot, v enem najtežjih zapletljajev, kar jih pozna zgodovina zahodne civilizacije, so nazori Guglielma Ferrera nemara samo eden izmed mnogih krikov v somraku sveta, pred prepadi zgodovinske usode. Lahko da stojita za tem krikom ostrejši vid in genialnejša misel kakor pri drugih mislecih, vzlic temu ostaja »Ferrerov pozitivizem«, kakor označuje Radica miselnost avtorja dela »La Rovina della Civiltà Antica«, samo eden izmed mogočih načinov doumevanja in razlage velike civilizacijske krize. Ferrerova močna osebnost in zvesta doslednost koncepciji, ki jo je razvil še v letih, ko se je zdela sedanja kriza zgolj strašilo črnogledno nastrojenih filozofov in pesnikov, mu dajeta pravico, da zahteva za svoje delo večjo pozornost, kakor jo lahko pričakuje kdo drug iz njegovega svetovnonazorskega kroga.

V uvodu svojih Razgovorov je Bogdan Radica plastično orisal človeški in miselni profil Guglielma Ferrera. »V tem krvavem in pretečem zatonu«, piše na

* Bogdan Raditza, Colloqui con Guglielmo Ferrero. Seguiti dalle Grandi Pagine. Nuove Edizioni Capolago, 1939, str. 424.

strani 8, »ko vse propada in se ruši v brezno popolne ideološke, duhovne, нравne, umstvene, politične, gospodarske in socialne anarhije, kaže postava tega asketa, filozofa, zgodovinarja in oznanjevalca naše Apokalipse, znake najznačilnejšega pričevanja naših dni. In čeprav ni hotel nikdar verovati v Carlylove »Heroje« in v Emersonove »Reprezentativne ljudi«, se mi zdi, da predstavlja Guglielmo Ferrero ob tragičnem in mučnem prizoru evropskega somraka v najizrazitejši in najpopolnejši obliki duha, ki v njegovi lastni drami najbolj posebej vso dramo evropskega življenja in mišljenja«. »On je stvaritelj neizmernega števila definicij in izrazov, ki so dandanes skupna last ne samo intelektualne aristokracije naših dni, marveč vsakega Evropeca povprečne kulture. Njegove razčlenbe in njegove diagnoze, njegove vivisekcije, ki jih izvaja veliki kirurg v drami Evrope, prodirajo prav do jedra naše krize, odkrivajo sleherno njeno prvino in jo označujejo s sklepi, ki so izredno jasni in zgoščeni.« Radica občuduje v Ferreru »veliko idealno in moralno edinstvo misli in akcije« in vidi v njem »zadnjega še živečega predstavitelja veličine in propadanja devetnajstega stoletja«. Temu stoletju je dal prav Ferrero pravilno časovno mero: začelo se je leta 1814 in končalo leta 1914. Kot izrazit sodobnik epohe evropskega liberalizma je umel »združiti v sebi eno najbolj obsežnejših in najpopolnejših izkustev v vsej literaturi in filozofiji«. Zgodovina je v Ferrerovih očeh »aplikacija spoznanja, pridobljenega v tragediji sedanosti, na zgodovinska dejstva preteklosti«. »Pokolenje, ki je doživelo in preizkusilo propad vrednot in načel, na katerih je slonel neki določeni red idej in življenjske resničnosti, bo mnogo lažje razumelo podobno krizo v zgodovini preteklosti, kakor pa pokolenje zgodovinarjev, ki je proučevalo dobe vojn in revolucij v mirnem času, v dneh tišine in lahkotnega življenja.«

Tako razlaga Guglielmo Ferrero propad prejšnjih civilizacij z nalikami iz sedanosti in današnje krize z nalikami iz preteklosti. Vsekako so take nalike samo pomožno sredstvo, saj zgodovinski procesi ne podlegajo mehaničnim zakonom, marveč so relativni glede na dobo in okolje. V svojem spisu »Rovina della Civiltà Antica« primerja Ferrero tretje in dvajseto stoletje kot dva trenutka evropske zgodovine, ko se je pokazalo nedostajanje in propad starih avtoritativnih načel, medtem ko nista bila ne rimski imperij in naša sedanja civilizacija sposobna, da bi ustvarila nova načela in utemeljila novo podlago, ki naj bi na nji nastal nov red, nova moralna in politična disciplina. Rimski imperij je izhiral v neuspelem poskusu, da pomiri med seboj monarhično in republikansko načelo, sodobna civilizacija pa po Ferreru umira zategadelj, ker ne more spraviti v sklad kvalitativnega in kvantitativnega načela.

Prav to dramatično, v tragiko civilizacije in njenega reda se stopnjujoče nasprotje med načelom kakovosti in količine tvori, kakor poudarja tudi Radica, jedro vsega Ferrerovega mišljenja. Iz usodne razpoke v temeljih današnjega časa izvaja Ferrero neizogibnost tega, kar napoveduje že toliko let, še izza časa, ko se je zdelo, da so vsi temelji današnjega reda trdni: »morte di nostra civiltà«.

V Razgovorih z Bogdanom Radico, ki prikazujejo z izredno jasnostjo razvoj Ferrerovega mišljenja, se ta pesimistični filozof evropskega liberalizma vedno znova vrača k domnevnomu jedru vse sodobne krize. V svoji prvi knjigi »L'Europa Giovane«, tej »predhodnici velikih političnih, socialnih in psiholoških reportaž, kakor so sedaj močno v modi« (Radica), že ločuje mlade in stare evropske narode. V nji so zbrani med drugim Ferrerovi vtisi iz Rusije, predvsem iz Moskve, kjer je takrat še mladi italijanski doktor obiskal tudi Tolstoja. V obravnavani antologiji Bogdana Rodice so ponatisnjene iz te knjige prav tiste strani, ki pod patetičnim naslovom »La città santa e la filosofia mistica della morte« razglabljajo rusko

religioznost in posebej še ruski odnos do smrti. V tem pogledu sta posebno značilni poglavji »L' Eutanasia« in »Meditazione sul dolore e sulla morte«. Proučevanje razvoja pravnih institucij, ki se mu je bil posvetil izprva, ga je napotilo k zgodovini človeških institucij, običajev in nravi sploh, in ko je spoznal, da ni mogoče razumeti prava brez zveze z vsem ostalim socialnim, gospodarskim in kulturnim redom, je odveslal na široko gladino zgodovine. Že prvotna primerjava med kazenskimi sestavi raznih dob mu je vzbudila misel na neke civilizacijske nalike, ki ustrezajo dviganju in padanju civilizacij in njihovih sestavov. V spisu »Grandezza e Decadenza di Roma« je Ferrero odkril presenetljivo dejstvo, da so antični pisatelji označevali za »pokvarjenost« to, v čemer vidimo mi »napredek«. Salustius, Titus Livius, Horatius, Vergilius, Cicerone so odkrivali »pokvarjenost« prav v tistih spremembah, ki je zbog njih Rim rastel in se bogatil: v razvoju poljedelstva, industrije, trgovine, intelektualne kulture, v povečevanju zahtev posameznih družbenih razredov in v poviševanju splošnega »življenjskega standarda«. Drugo odkritje je njegova presoja Cezarja, ki se močno razločuje od pojmovanja avtorjev, katerim je Cezar posebljenje diktatorskega duha. Po velikem uspehu spisa »Grandezza e Decadenza di Roma« je izdal Ferrero knjigo »Fra i due Mondi«, ki nas že postavlja v žgoče središče njegove filozofije in razgovor o tej knjigi je skoraj docela posvečen vprašanju kvalitativne in kvantitativne kulture. Količinsko načelo potiska sodobno civilizacijo v neomejenost, ki pomeni, kadar gre za ljudi in njih vrednote, vedno večjo estetsko, moralno in umstveno anarhijo. »Ljudje ne morejo živeti v skupnosti«, pravi Ferrero, »če se ne ujemajo vsaj v nekaterih bistvenih vprašanjih: to je lepo, to grdo; to dobro, to zlo; to resnično, to lažljivo. Toda civilizacija, ki hoče neomejeno in kar moči naglo povišati moč in bogastvo, ne more zagotoviti ljudem tega minima gotovosti, ker že po naravi nasprotuje prvotnim, preveč stalnim definicijam, ki ne smejo biti ne natančne in ne jasne...«

Knjiga »Fra i due Mondi«, ki je bila spisana v obliki diskusije med popotniki raznih narodov, zbranimi na oceanskem parniku, je vzbudila ob svojem času (izšla je leta 1913) ostro kritiko. Izpodbudila je tudi nekatere navdušence, da so ustanovili posebne klube in v njih stalno pretresali vprašanja, ki jih je sprožil Ferrero v tem svojem najosebnejšem spisu o problemih kvalitativne civilizacije. Zanimive poglede razvija Ferrero v šestem poglavju Razgovorov, kjer se dotika svoje življenjske filozofije in govori o tragediji »občutljive in plemenite npravne zavesti, ki prihaja prvič navzkriž s krivico, hinavstvom in lažmi družbe«. Razglabljanju vprašanj, ki mučijo občutljivega posameznika v propadajoči družbi, problemu civilizacije in barbarstva kot takemu, je posvetil Ferrero svoje pripovedne spise v ciklih »La Terza Roma« in »Gli ultimi Barbari«. Ni nezanimivo, da prihaja Ferrero k isti življenjski filozofiji, ki jo je razodel Prešeren v verzu »Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi...« Ferrero pravi: »Človek je jetnik in življenje je neke vrste ječa, s katere oken ne vidi drugega kakor omejeno obzorje; toda človek ve, da se onkraj omejenega obzorja razprostira neskončnost, ki je ne more spoznati. Odtod vse muke človeškega življenja. Človek si neugnano zastavlja vprašanja, ki jih ne more rešiti in ve, da se ne bo mogel nikdar sprijazniti s svojo ignoranco, a je tudi ne bo mogel nikdar premagati. Odtod torej človekove muke: vedno stremi po pravičnosti, ki je ne more nikdar doseči, a se tudi nikdar vdati misli, da bi živel brez nje. Vedno ima strah in vendar hoče imeti pogum; je hudoben, a hoče biti dober; je omejeno bitje in vendar ima neugasljivo željo po neskončnosti.«

Vse ideje, ki jih razvija Guglielmo Ferrero v svojih spisih, vse spoznave, do katerih se je dokopal ne samo z naporom intelekta, marveč tudi z mukami tega,

kar imenujemo srce, imajo neizbrisni pečat Ferrerove osebnosti in očitno znamenje osebnega doživetja. Lahko bi rekli, da je vse Ferrerovo delo velik monolog samotarja, ki doživlja z vsem svojim bitjem tragedijo našega časa. Njegov občutljivi duh je zaznaval valove bodočih viharjev, še preden so se pojavili nad obstoječimi družbenimi sestavi. Vse delo je enotno in zaključeno v svojih filozofskih, socioloških in zgodovinskih osnovah, na njem leži podobna senca melanholije, kakor na delu antičnih filozofov in pesnikov, ki so doživljali propad vsega, s čimer so se čutili spojene.

Ali bo latinski duh zopet našel formo, ki bo omogočila nove idejne temelje? To je zadnje veliko stremljenje fašističnega režima v Italiji. Ali pa dozoreva ta forma kje na široki ploskvi Evrazije? Nemara vznikajo bodoče forme kje drugje? V metežu, ki se čedalje bolj razvija okrog nas, pač ni mogoče jasno dogledati obrisov prihajajočega sveta.

Vsekako so Ferrerovi pogledi samo prispevek k sodobni problematiki. Njegova ideja o kvalitativni in kvantitativni civilizaciji je vredna najširše pozornosti zlasti na estetskem, moralnem, političnem in kulturnem področju. Ponavljajo jo tudi mnogi drugi, na pr. fiziolog Alexis Carrel v svoji podnetni knjigi »L'homme, cet inconnu«. »Le Grandi Pagine di Guglielmo Ferrero« v izboru Bogdana Radice pa ostanejo še dolgo izpodbudno berilo italijansko čitajočih intelektualcev.

B. Borko

CVETKO ZAGORSKI: BOG UMIRA. Najprej: Cvetko Zagorski ni romantičen psevdonim, marveč resnično vsakdanje ime. To zaradi tega, da ne bi mislili: ime izdaja poezijo. Romantika, zvonkljanje besed, poetične pokrajine, daleč od resničnega življenja. Res je prav nasprotno. Mnogo življenja, resničnega, vsakdanjega, s ceste, mrtvašnice, kjer se vrši obdukcija umorjenega telesa, sodnije, kjer sodijo nesrečnim ljudem, ječe, kjer gine mlad človek, redakcije, kjer se stekajo v vrstice tipkajočega stroja nesreče in komedije vsega sveta. Kolporterji na ulici, vojna v Španiji, kriki, beda, dež, ki pada na opolzki tlak.

Kolporterji kričijo,
rdeče črke kričijo:
»Barcelona je padla!«
»Ljudje so vzklikali zmagovalcu,
ki je vjahal prvi,
predrli so vojaške kordone,
poljubljali konjem vojakov nozdrvi,
metali rože na kanone...«

Haha, no passaramos?
Heil, eviva, passaramos, passaramos
po krvi,
po kosteh,
po mrtvih ljudeh
passaramos, passaramos!

Umiranje Boga? Zakaj je prav za prav dobila knjiga tak naslov? Ne, umiranje Boga ne čutiš v tej liriki. Najmočnejša je impresivna, socialna, objektivizirana lirika, daleč za njo pa slabotno zveni erotična, reflektivna; pesem, ki je dala knjigi naslov: »Bog umira« je docela medla in izrazno šibka. Neizživljena, mladostna erotika, ki hrepeni, ne po določeni ženski, temveč po ženskem telesu sploh, daje ozadje dvem, trem, sicer iskrenim, a izrazno zelo siromašnim pesmim. Očitna je na drugi strani težnja za moškimi, stvarnimi, rajši sarkastičnim kot sentimentalnim izrazom. V tem prizadevanju mladih poetov, ki je na vsak način docela v skladu z modernim občutjem sveta, je vendarle precej afektacije, ki včasih docela po nepotrebnem prežene subtilnejša čustva in subtilnejši izraz. Zbirka je opremljena z linorezi mladega slikarja Lojzeta Šušmelja.

Vladimir Pavšič